

RÓZSA MÁRIA
Magyarország a Grenzboten című folyóiratban
(1849–1880). I.

Szerkesztők, kiadók

1848 júliusában az író, újságíró Gustav Freytag (1816–1895) és az író, irodalomtörténész Julian Schmidt (1818–1886) vették át az 1841-ben alapított és akkor már Lipcsében megjelenő *Grenzboten* szerkesztését. Freytag részletesen beszámol arról, hogyan ismerte meg Lipcsében szerkesztőtársát, Schmidtet, aki akkor már a lap munkatársa volt, és aki aztán később felajánlotta neki, hogy vegye át a korábbi szerkesztő, Kuranda tulajdonrészét a folyóirat alapító tőkéjéből.¹ A szerkesztőváltás után a lap tartalma és irányvonala megváltozott, porosz érdekeknek rendelték alá, mivel az új szerkesztők az osztrák Ignaz Kurandával ellentétben németek voltak.² Őket mindenekelőtt a porosz állam fennmaradásának gondolata vezette, amelyet a németországi protestantizmus fő tartópillérének, és Ausztria fő riválisának tekintettek.³ Elhatározták, hogy a „zöld lapot”, ahogy borítójának színe után a *Grenzboten* általában nevezték, olyan orgánummá teszik, amely a német kérdés porosz vezetéssel való megoldását Ausztria teljes kiválásával képzei el, és ezt propagálja, miközben a lap hagyományos, mérsékelt liberális irányvonalát továbbra is megőrzi.⁴ A *Grenzboten* Ausztriával kapcsolatos politikai programjáról egy rövid cikkből tudhatunk meg többet. Ez a program a császárságnak a német államoktól való politikai leválását, az osztrák állam föderatív átalakulását erős birodalmi kormányzással, valamint Ausztria és a német államszövetség közti nemzetközi jogi szövetségi alapon tartalmazta.⁵ A szerkesztők azok közé a publicisták közé tartoztak, akik felismerték, hogy a forradalom elért eredményei ellenére is van még elegendő megvalósítandó reform hátra. A szerkesztők a munkát a kö-

¹ FREYTAG, Gustav: *Erinnerungen aus meinem Leben*. Leipzig, 1887. 224.

² A *Grenzboten* 1848 előtti korszakáról lásd: FENYŐ István: *Die Leipziger Grenzboten und Ungarn im Reformzeitalter*. = Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae. Tom 12. (3–4.) 1970. 313–347. NEUBER, Wolfgang: *Das literarische Programm der Grenzboten bis zum Jahr Achtzehnhundertachtundvierzig*. In: *Zeitschriften und Zeitungen des 18. und 19. Jahrhunderts in Mittel- und Osteuropa*. Hrsg. István FRIED, Hans LEMBERG u. Edith ROSENSTRAUCH-KÖNIGSBERG. Berlin, 1986. 211–227.

³ *Fünfzig Jahre!* = *Grenzboten* Jg. (50.) 1891. 4. Vierteljahr, 28.

⁴ HAACKE, Wilmont: *Die politische Zeitschrift. 1665–1965*. Stuttgart, 1968. Bd.1. 144.

⁵ *Die Grenzboten und die kaiserliche Regierung*. = *Grenzboten* 1850. 1. Semester. 2. Bd. 230–233.

vetkezőképpen osztották fel egymás között: Schmidt a német cikkeket szerkesztette, Freytag az osztrákokat és a külföldet illetőeket. Schmidt ezen kívül gondozta az egész irodalmat és művészetet a színház kivételével, amit Freytag magának tartott meg.⁶ A *Grenzboten* továbbra is Lipcsében, Herbignél jelent meg negyedréti méretben, hetente. A szerkesztők arra törekedtek, hogy a lapot érdekessé tegyék, az angol és francia példák szerinti nagyszabású revüvé alakítsák, ami azonban nem igazán sikerült. A *Grenzboten* behatárolt, de igényes olvasóközönséggel rendelkezett, és évtizedekig az északnémet polgári–nemzeti liberalizmus nagyon befolyásos orgánuma maradt.⁷ Az olvasók korábbi magas számát (1847-ben 1300-ra rúgott, ami aztán egy évvel később majdnem a háromszorosára nőtt meg)⁸ később már nem sikerült elérni.

Miután Schmidtet politikai cikkei miatt kritikájának mérséklésére szólították fel, visszahúzódott a szépirodalom területére, és itt juttatta kifejezésre a romantikusok és a Junges Deutschland képviselői ellen irányuló kritikáját. A reakció erősödésével az 50-es évek vége felé, és mert Freytag a nyár egy részét mindig vidéken töltötte, megváltoztatták a szerkesztők a munka megosztását: Julian Schmidt nyáron látta el a szerkesztést, Freytag télen. 1865-ben, mivel a szász sajtótörvény helybeli szerkesztőt írt elő, Moritz Busch (1821–1899) csatlakozott a szerkesztőkhöz és 1866-ig maradt.⁹ Julian Schmidt tulajdonrészét a *Grenzboten*ban 1865-ben Max Jordan vette meg. Ő szépirodalomról és képzőművészetekről szóló írásokat közölt a lapban.¹⁰ 1866-ban Buscht Bismarck a Külügyminisztérium sajtóatasséjává választotta ki, és így ő is elhagyta a szerkesztőséget. Ezután a rigai Julius Eckardt lépett a helyére 1869-ig. Csak az 1864 és 1870-es háborúk közötti mozgalmas években, amelyek minden lap számára fellendülést hoztak, kezdett el az előfizetők száma magasabbra emelkedni, mint amilyen 1848 óta volt.¹¹ Eckardt helyét Alfred Dove (1844–1916) vette át 1870-ig. A *Grenzboten* továbbra is ellenzéki „öliberális” oldalon állt és Bismarck politikája volt kritikájának célpontja. 1870 végén Freytag is visszavonult a *Grenzboten* szerkesztőségéből, és J. W. Grunow (1845–1906), a kiadó lett a lap egyedüli tulajdonosa. A kiadó korábban csak a lap társtulajdonosa volt, pusztán anyagi dolgokban volt szava, a lap vezetését, annak jellegét a szerkesztők határozták meg. A *Grenzboten* azonban olyan szellemben szerkesztették, ami Grunow nézeteinek nem felelt meg. Elhatározta, hogy megszerzi magának a lapot, és újra felfuttatja.¹² 1871-től kezdve a nemzeti liberális alapokon álló Hans Blum (1841–1910) szerkesztette a lapot, aki „teljesen Bis-

⁶ SALOMON, Ludwig: *Geschichte des deutschen Zeitungswesens von den ersten Anfängen bis zur Wiederaufrichtung des Deutschen Reiches*. Bd 3. Oldenburg u. Leipzig, 1906. 652.

⁷ MARTINI, Fritz: *Gustav Freytag*. In: *Neue Deutsche Biographie*. Bd. 5. Berlin, 1961. 425–427.

⁸ *Fünfzig Jahre! i. h.* 12.

⁹ SALOMON, Ludwig: *i. m.* 653. és FREYTAG: *i. m.* 243.

¹⁰ FREYTAG: *i. m.* 246.

¹¹ *Fünfzig Jahre! i. h.* 38.

¹² *Fünfzig Jahre! i. h.* 42.

marck híve volt”,¹³ és a *Grenzboten* Bismarck politikai nézeteinek szócsövénévé tette. A lap politikai irányában bekövetkezett változásban az új szerkesztő személye mellett a politikai változások is közrejátszottak. Az 1866-os és még jobban az 1870-es háborús sikerek is előidéztek a polgári sajtó átállását Bismarck oldalára. Blum, aki ügyvédi praxisát a *Grenzboten* szerkesztésének idején sem függesztette fel, már kezdetben ajánlatot tett Bismarcknak, hogy fontos nemzeti kérdések megvilágításához használja fel a *Grenzboten*.¹⁴ Visszaemlékezéseiben azonban azt hangsúlyozza, hogy a lap teljesen függetlenül és önállóan képviselte Bismarck politikáját, és sohasem kapott semmilyen támogatást fentről. Az 1872-ben indult „Kulturkampf”-ban is a birodalmi kancellár pártját fogták. A „kulturharc”-ban a liberálisok kísérletet tettek a katolikus egyház befolyásának csökkentésére a kulturális életben és a politikában. Ekkor utasították ki a jezsuitákat az országból, az iskolai hittanoktatást, a papképzést állami felügyelet alá vonták, 1875-ben vezették be a kötelező polgári házasságot. A *Grenzboten* részletesen tudósított Bismarck 1871 és 1878 közti békepolitikájáról is.

„Miután a szocialistákról alkotott első törvényt – sajnos a nemzeti liberálisok szavazataival – elutasították és a birodalmi tanácsot feloszlatták, (...) az 1878 nyarán rendezett választások klerikális-konzervatív birodalmi tanácsi többséget eredményeztek. (...) A parlamentbeli viszonyok ilyen irányú megváltozása és Bismarck belpolitikájának ebből következő átalakulása véget vetett szerkesztőségemnek a *Grenzboten*nél és Bismarck iránti bizalmamat is egy időre megrázta (...) Bismarck közeledését a centrumhoz vagy a birodalmi kancellár velük való egyesülését nemzeti tragédiának tekintetem”

– magyarázza Blum a szerkesztőségéből való kiválását.¹⁵ 1878. december 31-én Blum elbúcsúzott az olvasóktól. Moritz Busch visszatérése a szerkesztőségbe a Wilhelmstraße (azaz a kormány, R.M. megj.) akaratának való teljes alárendeltséget jelentette, és ezután a lap egyre inkább eltért korábbi liberális kurzusától és Berlin pártokon felüli, kormányzati felfogásához közeledett.¹⁶ 1879-ben, apja halála után Johannes Grunow vette át a *Grenzboten* kiadását, és felelős szerkesztőként is ő jegyezte a lapot. A társszerkesztő, akinek neve azonban nem jelent meg a lapban, a lap régi munkatársa, Gustav Wustmann volt.

A magyar politikáról

A magyar kérdést a *Grenzboten* szerkesztői Ausztria és ezzel Németország sorsa számára döntő problémának tekintették, és számos írásban jelentek meg tudósítások erről. Az 50-es években aktuális témákat mutattak be röviden az „Aus Pesth”

¹³ KOSZYK, Kurt: *Deutsche Presse im 19. Jahrhundert. Geschichte der deutschen Presse*. Berlin, 1966. 238.

¹⁴ KOSZYK: i. m. 236.

¹⁵ BLUM, Hans: *Lebenserinnerungen*. Zweiter Band: 1870 bis 1907. Berlin, 1908. 1–30.

¹⁶ NAUJOCKS, Eberhard: *Die Grenzboten (1841–1922). Deutsche Zeitschriften des 17. Bis 20. Jahrhunderts*. Hrsg. Heinz-Dietrich FISCHER. Pullach bei München, 1973. 164.

című rovatban helyszíni tudósításokban, vagy kiküldött tudósítók írásában. Egy ideig sok ilyen tudósítás szerzője Max Schlesinger volt, aki Ausztriából küldte tudósításait. A 70-es években Otto Kaemmel írt Magyarországról. Maga Freytag is írt az ausztriai viszonyokról. A 70-es években a bonni művészettörténész és történész Anton Springer a szerzője több Ausztria-Magyarországról szóló írásnak.¹⁷ Adatainkkal be akarjuk bizonyítani Fenyő állításának ellenkezőjét, hogy a lap érdeklődése Magyarország iránt az új szerkesztés alatt csökkent volna.

Nem kívánjuk az összes magyar témájú írást felsorolni, csak azokra fogunk részletesebben kitérni, amelyek Magyarország politikai fejlődése szempontjából fontosak voltak, illetve amelyek azt az álláspontot tükrözik, amelyet a *Grenzboten* adott szerkesztése az adott pillanatban képviselt. A magyar irodalommal kapcsolatos írásokkal külön tanulmányban foglalkozunk.¹⁸

1849-ben a szerkesztőség leszögezte a magyar szabadságharcval kapcsolatos álláspontját:

„mi a császárság egységét akarjuk és erős központi kormányzást [...] Jól tudjuk, hogy pl. a magyar háborúban az osztrák liberális párt inkább Magyarország oldalán áll, mint a kormányén, mivel a közös ellenség leküzdése Magyarország iránti szimpátiát szül. Mi ezt a véleményt nem osztjuk, mi a Magyarország elleni harcot ésszerűnek és szükségesnek tartjuk, ugyanakkor nem dicsérik azok cselekedeteit, akik ezt a harcot értünk vívják.”¹⁹

Miután a magyarországi háború elérte tetőpontját, megjelent a helyzet hosszabb elemzése, éleslátással megállapították, hogy Ausztria seregei a harcot egyedül nehezen tudnák megvívni.²⁰ B. Friedmann, a *Grenzboten* egyik szerzője kifejtette kétségeit, hogy a „megszállás hőse (vagyis Windischgrätz herceg, R. M. megj.) képes lesz-e a visszahódított területek megbékítésére.” Miután Oroszország is bekapcsolódott a háborúba, úgy nyilatkozott a *Grenzboten* egyik szerzője, „vajon Schwarzenberg-Stadion-Bach urak nem bíznak saját erejükben, hogy számukra az egységes és erős Ausztria fennmaradása nem európai szükségszerűségnek, hanem a Habsburgok, az ő híveik és miniszterei szinekúrájának tűnik.” Az a véleménye, hogy a formális jog a *pragmatica sanctio*ra való hivatkozással és az 1848. áprilisi törvények a magyar nemzet oldalán állnak. „A magyarok jogtalansága nem abban áll, hogy jogaikat követelik, hanem politikai helyzetük félreismerésében.” Ezt az állítását a cikkíró azzal indokolta meg, hogy a magyarok azon kívánsága, hogy az abszolutista császárhoz való természetellenes viszonyukat és alkotmányos helyzetüket megreformálják, teljesen jogos, csak nem ismerték fel, hogy földrajzi helyzetükből kifolyólag mindez csak egy erős osztrák központosított hatalommal szövetségben és annak védelme alatt lehetséges. „Az,

¹⁷ FREYTAG: i. m. 236.

¹⁸ RÓZSA, Mária: *Ungarische Literatur in der Zeitschrift Grenzboten (1849–1880)*. = Ural-Altaische Jahrbücher Bd. 17. 2001/2002. 27–46.

¹⁹ *Für unsre Correspondenten und Leser in Oestreich*. = *Grenzboten* 1849. 1. Semester. Bd. 2. 40.

²⁰ *Zur neuesten Geschichte Ungarns*. = *Grenzboten* 1849. 1. Semester. Bd. 2. 197–205.

hogy Ausztria Magyarországot megbékítse, teljesen lehetetlen Anglia és Franciaország beavatkozása nélkül.” – így látja a probléma megoldását. A háborút szélesebb, európai kontextusban szemléli:

„Már nem osztrák-magyar harcról beszélünk, hanem orosz-európairól. A tényleges jog, amit a magyarok mint szent előjogot védtek Ausztriával szemben, most az ellenforradalom együttes fellépése után Németországban, Olaszországban és Ausztriában az 1848-ban felszabadított európai népek közös szentségévé vált. Most csak a durva önkény harcol a szabadság és a népek benne megalapozott jogai ellen.”²¹

A cikk írója, Otto Bernhard Friedmann (1824–1880) osztrák újságíró 1848-ban Németországba volt kénytelen szökni, ahol különböző lapoknál dolgozott, később a *Wiener Lloyd* hasábjain fejtette ki Ausztria újjászervezésével kapcsolatos programját és a dualista államforma mellett érvelt.²² Még a háború eldőlése előtt szerkesztőségi állásfoglalást tettek közzé a magyarországi eseményekkel kapcsolatban. A szerkesztőség – bár Magyarország iránti szimpátiáját kifejezésre juttatta – az osztrák fegyvereknek kívánt sikert.²³ Ausztria egységének megtartását hangsúlyozzák ismét, és Magyarország esetleges győzelmének Németoszágra gyakorolt hatásáról a következőket írják:

„Ha Magyarország győz, még jólétünk második harmadát is elveszítjük, de a Nyugat szabadsága nem kerül veszélybe, és újra a határokon túlra kukucskálhatunk, és azt a szerénnyt kívánságot táplálhatjuk, hogy a Monarchia roncsából német hazánk kikötőjébe érkezhetünk.”²⁴

A magyar szabadságharc legyőzése után újra, de alaptalanul optimistán nyilatkozott a legyőzött Magyarország egyik ésszerű lehetséges útjáról:

„Magyarország le van győzve (...), de Ausztria ezzel a győzelemmel nagy kötelességet vállalt magára, mégpedig azt, hogy a nemzetnek széttört nemzetisége helyett nagyobb szerencsét hoz: szabad életet egy ésszerűen szervezett államban.”²⁵

A legyőzött magyar szabadságharc után az együttérzés hangjai is hallhatók a *Grenzboten*ben. Egy pesti levelezőtől kaphattak az olvasók képet a városban uralkodó hangulatról. „Elítélés, kivégzés, agyonlövés és felakasztás, ezek a mi napi újságaink.” – írja, és Batthyány kivégzéséről is tudósít, amely ugyanazon a napon, október 6-án ment végbe, amelyen egy évvel azelőtt Bécsben népítélettel felakasztották Latour gróf hadügyminisztert. Megjegyzi, hogy Batthyány sem a függetlenségi nyilatkozatban, sem a debreceni parlamentben nem vett részt, sőt miniszterelnöksége utolsó heteiben a liberálisok reakciónak kiáltották ki. A magyar

²¹ FRIEDMANN, B.: *Der russisch-ungarische Krieg*. = *Grenzboten* 1849. 1. Semester. Bd. 2. 294–298.

²² Friedmannról lásd: *Deutsche biographische Enzyklopädie*. München–New Providence–London–Paris, Bd. 3. 1996. 455.

²³ *Die Grenzboten über Ungarn*. = *Grenzboten* 1849. 1. Semester. Bd. 2. 496–498.

²⁴ *Zur neuesten Geschichte Ungarns*. = *Grenzboten* 1849. 2. Semester. Bd. 3. 86–194.

²⁵ *Die Grenzboten über Ungarn*. = *Grenzboten* 1849. 2. Semester. Bd. 3. 354–358.

radikálisok ellen határozottan fellépett, és mindig békés úton próbálta a bécsi kormánnyal való konfliktusokat megoldani. A templomokban békemiséket tartottak, és azokon a papok felhívták a népet, hogy mondjon köszönetet a béke áldásaiért, és hogy hódoljon a gyengéd, kegyelmes osztrák uralkodói párca előtt. A cikk szerzője kifejezésre juttatja elítélő véleményét, hogy az egyház részt vett ebben a színjátékban.²⁶ Két írás foglalja Klapkával, akinek Komárom feladása után sikerült Hamburgba menekülnie, és ott Amerikába való kivándorlására várt. A magyar szabadságharc résztvevőit a nép hősöknek tartja, dalok, mondák, balladák keletkeznek róluk. A második levélben a *Grenzboten* egyik levelezője, aki korábban magyar huszárezredben szolgált elmeséli, hogy felkereste a Hamburgba menekült huszárokat és Klapkát, és tudósít arról, hogyan élnek ott, mik a terveik, és beszámol a hamburgiak irántuk tanúsított szimpátiájáról.²⁷

1850-ben jelent meg egy cikksorozat „Beiträge zur Geschichte der ungarischen Revolution” [Adalékok a magyar forradalom történetéhez] címen egy „V”-betűvel jelölt szerzőtől, aki a szerkesztőség megjegyzése szerint magyar. A szerző azt állítja, hogy a magyar forradalom tragikus végével kapcsolatos kérdések közül az egyik legfontosabb Görgey viszonya a kossuthi kormányhoz. Két publikációra hivatkozik, az egyik egy Otto Wigandnál megjelent brosúra *Die Katastrophe in Ungarn*, amelyet Kossuth Viddinben írt, és amelyben Görgeyt tette felelőssé a szabadságharc elbukásáért, a másik az Aradon felakasztott Damjanich tábornok egyik segédtsíjének levele, amelyet a *Daily News*ban közöltek, és amelyet a *Grenzboten* teljes terjedelmében lehozott. Tárgyalja Görgey konfliktusait a különböző katonai vezetőkkel és a kormánnyal szembeni engedetlenségét. Azon a véleményen van, hogy Kossuth aligha lehet a Wigandnál megjelent brosúra szerzője, majd az eseményekből a következőket vonja le tanulságul:

„A forradalom a nép erejét, a függetlenségi nyilatkozat büszkeségét keltette fel, az erőt az árulás és a túlerő győzte le, de a büszkeség a szerencsétlenségben is felemelkedik mint a pálma a teher alatt, és ez a büszkeség sosem fog beleegyezni egy Ausztriához való békés csatlakozásba.”²⁸

Hadászati szempontból elemzi a helyzetet a „Das Ende der ungarischen Revolution. Die Katastrophe von Facset” [A magyar forradalom vége. A facseti katasztrófa] című írás. A szerző úgy ítéli meg, hogy a magyar kormány azon döntése, hogy a seregeket összegyűjtse, rossz volt, és ez vezetett a világosi fegyverletételhez.²⁹ Egy Magyarországról küldött tudósításból tudhatunk meg többet a *Figyelmező* című folyóirat „kicsinyes és rövidlátó” elnyomásáról.

²⁶ *Aus Pesth.* = *Grenzboten* 1849. 2. Semester. Bd. 4. 149–150.

²⁷ *Klapka und Memoiren über den ungarischen Krieg.* = *Grenzboten* 1849. 2. Semester. Bd. 4. 192–195.; és *Die Ungarn in Hamburg.* = *Grenzboten* 1849. 2. Semester. Bd. 4. 230–235.

²⁸ V.: *Beiträge zur Geschichte der ungarischen Revolution.* = *Grenzboten* I. 1850. 1. Semester. Bd. 1. 95–103.; II. 1850. 1. Semester. Bd. 1. 141–147.

²⁹ *Das Ende der ungarischen Revolution. Die Katastrophe von Facset.* = *Grenzboten* 1850. 1. Semester. Bd. 1. 186–194.

„Somssich Pál [...] korábban udvari tanácsos, a konzervatív párt vezetője a pozsonyi országgyűlés alsó házában, Kossuth egyik legelszántabb ellensége, azt hitte, hogy joga és engedélye van arra, hogy nézeteit, legyenek azok bármilyen lojálisak a király iránt, kifejtetheti.”³⁰

Valóban, a lapban Somssich nevével megjelent cikkek nyilvánvalóvá tették, hogy a *Figyelmező* a konzervatív párt szócsöve, és ez megpecsételte sorsát, alig két hónapi lét után, 1850. január 8-án Geringer, Magyarország helytartója betiltotta a lapot.³¹ Tudósít még további aktuális eseményekről, amelyek a közvéleményt foglalkoztatták. Nagy ellentétet lát a forradalmi kormány által emancipált zsidók és a német városlakók között. A civilizált világ által kínosnak tartott probléma, hogy Komárom kapitulációs feltételei között szerepelt az a pont, hogy a honvédtisztek hazájukban maradhatnak, és nem lesz ellenük bírósági eljárás. „Ennek ellenére a hazatérő honvédekot és tiszteket bíróság elé viszik, és további eljárásnak vetik alá, illetve a legénységet besorozzák az osztrák seregbe.” Az új hivatalnokokat nem becsülik, nem bíznak bennük, egyenruha nélküli osztrák katonáknak tekintik őket. Tudósít még Kossuth gyermekeinek jogtalan fogva tartásáról Pozsonyban. Az írás a következő mondatokkal zárul: „Ahol a személyes szabadság nincs biztosítva, ott a tulajdoné sem, és minden jogintézmény értéktelen. Magyarország jogfosztott, védtelen.”

A korábban említett „V”, valószínűleg pesti levelező tollából származik az „Ein Urteil über Görgey” [Ítélet Görgey felett] című írás. Magáról annyit árul el, hogy Görgeyt annak gyermekkorá óta ismeri. „Árulása” nem Világosnál kezdődik, ahol először kezdett az oroszokkal tárgyalni – véli –, hanem Komáromnál, ahol azzal a tervvel szemben, amelyet maga segített kidolgozni és jóváhagyott, nem hagyta el az állását, és ezzel okozta az első zavarodottságot a kormányban. De ennek az „árulásnak” nem a rosszakaratban, nem a nemzet bizalmának önző célokra való felhasználásában van a gyökere, hanem a szerencse által elkényeztetett katona önmaga iránti túlértékelésében és a politikai belátás hiányában. Görgey a kormányt akarta katonai intrikákkal lejáratni, amely az általa gyűlölt lengyeleket (Dembiński és Bem tábornokokat, R. M. megj.) előnyben részesítette, akiknek teljhatalom vagy bukás volt a sorsuk.” A cikk írója Görgey emberi hibáiban látja az okot. „Görgey jellemtelensége és Kossuth gyengesége többet ártottak a magyar ügynek, mint a 200 000 orosz, aki a haza földjét elárasztotta.” Görgey feltétel nélkül megadta magát az oroszoknak, és a forradalom után szinte fogolyként, teljesen elfeledett emberként él. A cikk szerzője úgy foglalja össze Görgeyvel kapcsolatos gondolatait: „Görgey nem adta el országát; ő elajándékozta azt, vagy talán inkább eljátszotta. Egy ígéretből kiindulva kinyitotta bizalmának zsilipeit és csalódott.”³²

Az 1849 utáni magyarországi kivégzésekről is tudósított a *Grenzboten*. A következő írás válaszként született a lap egy korábbi cikkére, amelyben Haynau ren-

³⁰ *Aus Ungarn*. = *Grenzboten* 1850. 1. Semester. Bd. 1. 209–212.

³¹ BUZINKAY Géza: *Ökonzervatív kísérlet: A Figyelmező*. In: *A magyar sajtó története II/1*. Bp. 1985. 346–350.

³² V.: *Ein Urteil über Görgey*. = *Grenzboten* 1850. 1. Semester. Bd. 1. 226–229.

deleiteiről volt szó, amelyben Haynau a kivégzéseket a magyarok barbár terrorizmusával (pl. Lamberg, ill. az áruló Zichy Ödön kivégzése) indokolta. A válaszcikk szerzője hozzáteszi, hogy neki több kivégzésről is van tudomása, vidéken ugyanis más személyeket is kivégeztek, de azok köztörvényesek voltak. A magyar kormánynak egyetlen justizmordja volt, Roth lelkipásztor kivégzése Erdélyben.³³ Stephan Ludwig Rothot 1849. május 11-én haditörvényszéki ítélet után hazáárulás vádjával végezték ki Kolozsvárt, mivel az erdélyi szászóság függetlenedése érdekében elvállalta a császáriak hatalma alá került városban a kormánybiztos-ságot. (R. M. megj.) A cikk már Haynau nyugdíjazása (1850. július 6.) után készült. Haynau, a „hipochonder bürokrata eltűnt” – örvendezik a cikk szerzője. Véleménye szerint az osztrák politika egyik legnagyobb tévedése volt, hogy a viszonyokat személyekhez és nem elvekhez kötötte. Be kellett látni, hogy Haynau nem a megfelelő ember a magyarországi problémák megoldására. A címben említett Andrássyról egyébként a cikkben egyáltalán nincs szó.³⁴ Részletes írás számol be a magyarországi pártokról. A megnevezetlen szerző Világost a magyar nemzet második Mohácsának tartja és megjegyzi, hogy a világosi fegyverletétel évfordulóját Bécsben és Szent Pétervárt ünnepelték. Véleménye az, hogy a Monarchia belsejében nincs mitől félni, mert Olaszország és Magyarország pacifikálva lettek. Ezután a magyar történelem rövid összefoglalását adja Mohácstól kezdve, mert ekkortól van Magyarországon állandó ellenállás Ausztriával szemben. A nép a nemességet és Ausztriát egyformán gyűlölte. Mária Terézia volt az egyetlen uralkodónő a Habsburg házból, akihez a magyarok igaz szeretettel kötődtek. Okosan használta ezt fel saját céljaira békés eszközökkel, pl. magyar és osztrák nemesek házassági kötelékein keresztül, a gazdag mágnások bevonásával az udvarba, a magyar arisztokraták magas civil és katonai méltóságokba emelésével, a magyar testőrség megalapításával. Metternich a magyarok nemzeti fensőbbrendűségének kedvezett [...] de megvonta tőlük az eszközöket, amelyekkel valamit nyújthattak volna a többi nemzetiségnek, és a liberálisok minden reformtörekvésének élesen szembeszegült. A liberálisoknak azonban győzelmeik voltak 1825 és 1848 között. A konzervatív párt és a kormány a reform útján találtak, azért, hogy ne kelljen a liberálisoknak átengedniük a terepet. 1849 után azonban „a magyarországi liberálisok nem elérhetőek, az ókonzervatívok lehetetlenné váltak, az elsők sohasem hinnének egy osztrák alkotmányban, az utóbbiaknak a magyar nyelv fensőbbrendűségével éltető idegüket vágta át.” 1849 után ugyanis a magyar nyelv nem jutott vezető szerephez a Monarchia nyelvei között. [R. M. megj.] Schmerling igazságügy-miniszter Deákot egy hízelgő levélben felkérte, hogy menjen Bécsbe, és vegyen részt a magyar bíróságokról folytatott megbeszéléseken, de ezt Deák azzal utasította vissza, hogy lehetetlen számára a közügyekben való tevőleges részvétel.³⁵

³³ Von einem Ungarn aus Breslau: *Die Hinrichtungen der Ungarn.* = Grenzboten 1850. 1. Semester. Bd. 1. 507–513.

³⁴ *Haynau und Andrassy.* = Grenzboten 1850. 2. Semester. Bd. 1. 155–158.

³⁵ *Zur Beurtheilung der Parteien in Ungarn.* = Grenzboten 1850. 2. Semester. Bd. 1. 289–295.

1850-ben tudósítottak egy még mindig aktuális kérdéstről, a pesti Újépületben fogva tartottakkal való bánásmódról... A cikk szerzője magát „honvéd”-nak nevezi („Aufzeichnungen eines Honved”). Köztudomású, hogy milyen hatalmas méretűek Magyarországon a letartóztatások – írja. Ezek után bemutatja a személyzetet, beszél a cellák elosztásáról, ami a foglyok rendelkezésére álló pénztől függ, az étkezés is ennek függvényében jobb vagy rosszabb. A továbbiakban más kellemtlenségeket ír le.³⁶ Egy Δ jelű szerzőtől jelent meg 1850-ben a „Die alte Municipalverfassung und die neue Organisation der politischen Behörden in Ungarn” [A régi törvényhatósági alkotmány és a politikai hatóságok megszervezése Magyarországon] című cikk. Mindenekelőtt bemutatja a magyar megyerendszert, a megyék igazgatását, a hivatalnoki rendszer felépítését. Előnyei mellett a magyar törvényhatósági rendszernek nagy hiányosságai voltak és sok visszaélésre adott módot, és Magyarország elhanyagolása az igazgatás terén nagy részben ezekre a hiányosságokra vezethető vissza. 1848 előtt a népen csak a nemességet értették, amely privilegizált osztály volt, és minden állami tehertől mentes, mégis rendelkezett az állam és a törvényhatóság minden politikai jogával. Ők voltak a választók, és őket lehetett választani. A tisztségviselőválasztás nem volt más, mint a pártok pusztá politikai harca.

„A hivatalnok állását [...] nem hivatásnak tekintette, nem az adott körben a társadalom javára kifejtett ereje szerinti munkának tartotta, hanem pártszolgálatiért kapott jutalomnak. [...] A törvényhatóság a kormánnyal vagy minden önállóságot nélkülöző, szolgai vagy teljesen ellenséges, ellenkező viszonyban állt, aszerint, hogy a kormánnyal szövetségben álló konzervatív vagy örök ellenzékben élő liberális párt győzött.”

A liberális pártok felismerték 1848 előtt ezeket a hiányosságokat, és radikálisan akarták a törvényhatósággal felruházott városokat megreformálni. Az államterheket minden állampolgárra el akarták osztani, és az állampolgári jogokat a népesség minden osztályára kiterjeszteni. A márciusi napokban életbe léptek az ezirányú törvények. A forradalom leverése után az élő törvényhatósági rendszer helyére a halott bürokrácia lépett.³⁷ Az erdélyi szászok jogaival³⁸ és a zsidókéival³⁹ foglalkozik egy-egy cikk. Erdélyben a magyarok a más nemzetek feletti elnyomásra törekedtek, míg a szász nemzet egy erdélyi központi országgyűlésre kívánt volna szavazni. Az 1839/40-es országgyűlésben az alsóház nagy többséggel a zsidók más nem nemes állampolgárral való teljes egyenjogúsítását indítványozta, és bár a főrendiház többsége a törvényjavaslatot visszautasította, a zsidók az országgyűlésben megkapták a jogot arra, hogy minden szabad királyi városban – a bánya-

³⁶ *Die Gefangenen und ihre Behandlung im Pesther Neugebäude.* = Grenzböten 1850. 2. Semester. Bd. 1. 114–120.

³⁷ Δ: *Die alte Municipalverfassung und die neue Organisation der politischen Behörden in Ungarn.* = Grenzböten 1850. 2. Semester. Bd. 2. 561–570.

³⁸ *Aus dem siebenbürger Sachsenland.* = Grenzböten 1850. 2. Semester. Bd. 2. 663–666.

³⁹ Δ: *Die Juden in Ungarn.* = Grenzböten 1850. 2. Semester. Bd. 2. 691–698.

városokat kivéve – a gettón kívül lakhassanak, és ipart űzhessenek, vagy gyárakat alapíthassanak stb. 1840-től 1848-ig a zsidókérdés furcsa módon nem mozdult előre. [...] De a liberális sajtó, különösen Kossuth *Pesti Hírlapja* megvédte a zsidókat a konzervatívok támadásaival szemben, még Eötvös báró is írt egy brosrúrát a zsidók emancipálása ügyében. Sok magas színvonalú zsidó iskolát létesítettek, zsidó diákok tanultak külföldi, főleg német egyetemeken és hazatérve felvilágosult nézeteket terjesztettek. A magyar forradalomban a hazafias érzelmű zsidók is részt vettek. Utána a szenvedések közelebb hozták egymáshoz a különböző pártokat, [például a Horn Ede néven ismert országgyűlési képviselő és hírlapíró] J. G. Einhornnak, a pesti zsidók reformtársasága elnökének el kellett hagyania az országot.

Az angliai magyar emigránsok helyzete a témája egy érdekes cikknek. Először a magyar emigráció központjait mutatják be, aztán a londoni emigráns kör nevezetesebb személyiségei, Pulszky Ferenc, August Gottlieb Wimmer, a magyarul nem is tudó, de buzgó hazafi evangélikus lelkész, Orosz József, a *Hírnök* című folyóirat szerkesztője mellett néhány kevésbé ismert emigránsról szólnak. A franciaországi emigráció abban különbözik az angliaitól, hogy Londonban inkább katonák letek menedékre, míg Párizsban Teleki, Szemere és mások inkább a diplomataikat képviselték. A londoni emigrációra az is jellemző, hogy sok menekült innen továbbutazott, Franciaországba, Svájcba vagy Amerikába vándorolt ki.⁴⁰ Egy „Ungarische Zustände” [Magyar viszonyok] címet viselő írásban, amelynek szerzője valószínűleg magyar, a kilátástalan magyarországi helyzetről kapunk tudósítást. Tizenhat hónappal a világosi fegyverletétel után az ország sok területe elnéptelenedett, az osztrák központosítását hatalmas hivatalnoksereg hajtja végre, a magyar népnek nemcsak a magyar képzést, hanem minden képzést lehetetlenné akarnak tenni – véli a tudósító annak alapján, hogy feloszlatták az iparegyesületet, amelyben a tudományokat magyarul és németül oktatták.⁴¹

A Losonc városáról szóló cikkben a város történetének bemutatása után megtudhatjuk, hogyan foglalták el, és fosztották ki a várost az oroszok 1849-ben.⁴² Teljesen apolitikus, de kultúrtörténeti szempontból figyelemreméltó témát képviselt 1852-ben a „Luxus und Schönheit des modernen Lebens. Der Ungarwein” [A modern élet luxusa és szépsége. A magyar bor] című cikksorozat. Ezekkel a tokaji borról szóló írásokkal nem kívánunk behatóbban foglalkozni, de ismert, hogy Freytag a szerzőjük.⁴³

Uj témát szolgáltatott az 1854-es osztrák „krízis”. Ausztria német nyelvű alattvalói nagyrészt az alakuló német birodalomhoz kívántak csatlakozni. Ebben az évben kötött Ausztria és Poroszország szerződést területeik kölcsönös biztosítására, és vonultak be osztrák csapatok Moldvába és Havasalföldre. [R. M. megj.]

⁴⁰ *Die ungarische Emigration in England.* = Grenzboten 1850. 2. Semester. Bd. 2. 904–911.

⁴¹ *Ungarische Zustände.* = Grenzboten 1850. 2. Semester. Bd. 2. 1010–1016.

⁴² *Losoncz.* = Grenzboten 1851. 2. Semester. Bd. 1. 441–450.

⁴³ *Fünzig Jahre!*: i. h. 31.

„Az összállam keresztülvitele a nemzeti sajtóságok ellenében, az alattvalók tehermentesítése az arisztokrácia kedvteléseivel szemben, a kereskedelmi forgalom kibővítése az igazgatás szokásai ellenében – ezek mind nagy és merész újítások, amelyeket a konzervatívizmus egy aggályoskodó bürokratája akár forradalminak is nevezhetne” – írja a cikk szerzője.⁴⁴

A kultúrtörténeti témákhoz tartozik a magyarországi németek karácsonyi játékaikról szóló írás,⁴⁵ valamint a magyarországi protestantizmus egyháztörténeti elemzése, amelyből az olvasó a magyarországi protestantizmus történetének összefoglalását követőleg megtudhatja, hogy a provizórium évei után a magyar protestánsok jogait még mindig nem állították vissza.⁴⁶

Az osztrák kilátásokról informálta az olvasókat egy két csillaggal jelzett szerző. Magyarországra vonatkozóan azt állítja, hogy a magyarok, még a legmérsékeltebbek is, ősrégi alkotmányuk talaján állnak, és ha jogaikat visszakapnák, az államadósság egy részét átvállalnák, beleegyeznének a közös hadseregbe, és egyenjósítanák a nemzetiségeket és a zsidókat.⁴⁷

Ausztria Európán belüli hatalmi helyzetével, Poroszországhoz való viszonyával és a Magyarországgal való belső béke helyreállításával foglalkozik 1863-ban a háromrészes cikksorozat, amelynek címe „Briefe über Oestreich” [Levelek Ausztriáról], alcíme „Oestreich und Ungarn [Ausztria és Magyarország], szerzője „Z”. Az első rész arról szól, hogy az osztrák kormány Poroszország gyengeségét és teljes elszigeteltségét egy ellene szervezett erős hadosztályra használja fel, de a legfontosabb probléma Magyarország helyzete. Eddig minden megbékélési kísérlet sikertelen volt. „Magyarország története a jozefinista reformok bukásától kezdve 1848–ig az osztrák kormány és a magyar rendek által a magyar alkotmány alapelvei miatt legszívósabban vívott harc.” Mellesleg megjegyzi, hogy a magyar országgyűlés egész gyakorlata alkalmatlan arra, hogy az ország jólétéről gondoskodjon. Az osztrák kormány távol áll attól, hogy a magyar országgyűlésben olyan intézményt lásson, amellyel sikeresen tud együttműködni. Az 1848-as törvényekben két olyan pont van, amelyek a további tárgyalások számára fontosak, éspedig a felelős magyar minisztérium kinevezése és a tulajdonképpeni Magyarországgal, tehát a magyar koronához tartozó országokkal való unió. A cikksorozat második részében azzal folytatja fejtegetését, hogy Ausztria soknemzetiségű ország, és éppen a szlávság törekvései fenyegetik a császárság létét. Ha Magyarország kikerülne a Monarchiából, mi maradna? Egy német középállam, egy olasz és a szláv tartományok. Leszögezi, hogy mindazon országok közül, amelyek a császárságot alkotják, egyedül Magyarország képes önálló létre. Ausztria nagy hibát követett el, mikor a Magyarországgal való megegyezés helyett az oktrojálás útját

⁴⁴ *Die Lage Oestreichs in der gegenwärtigen Krisis.* = Grenzböten 1854. 1. Semester. Bd. 2. 361–365.

⁴⁵ *Weihnachtsspiele unter den Deutschen in Ungarn.* = Grenzböten 1858. 1. Semester. Bd. 1. 354–358.

⁴⁶ *Der Protestantismus in Ungarn.* = Grenzböten 1858. 2. Semester, Bd. 4. 410–420.

⁴⁷ ++: *Oestreichische Ansichten.* = Grenzböten 1861. 1. Semester. Bd. 2. 77–80.

választotta. Kiút lehetne ha „a magyarok nemzeti igényeit biztosítanák, és végül Magyarország a közös alkotmányon keresztül az osztrák politika alakulására döntő befolyást gyakorolhatna. Ekkor Ausztria súlypontját nem helyeznék át Magyarországra, csak tudomásul vennék, hogy Ausztria súlypontja, ha egyáltalán van ilyen, nincs másutt, mint Magyarországon. „Németország számára teljesen mindegy, hogy Ausztria egységes államként, hatalma összességével lép a német szövetségbe, vagy csak német tartományaival. Ha a Monarchia feloszlaná, a németek és a szlávok közé bezárt Magyarországot a szlávok első dél-európai felkelésekor a szláv mozgalom elsodorná. Magyarországnak be kellene látnia, hogy saját érdekében áll, hogy szláv szomszédainak biztosítsa az országgyűlésben belső ügyekben az önállóságot.” Végül kifejti, hogy az osztrák államideál, amely a Monarchiát szigorúan egységesen felosztott összállamként képzei el Magyarország önállóságával, a 48-as törvényekkel összeegyeztethetetlen. Magyarország minden belső kérdésben, valamint gazdaságilag és katonailag is korlátlan önállóságot követel. „Magyarország uniója Erdéllyel 1848-ban államjogilag támadhatatlan módon ment végbe [...] és Ferdinánd császár jóváhagyta.” – szögezi le. Megemlíti még, hogy Batthyány Lajos gróf azért esett áldozatul, mert szerette a hazáját. „A felkelés leverése után következő abszolutista korszak, amelynek mind a magyarok, mind ellenségeik alá voltak vetve, nem tudta a nemzet önérzetét elnyomni.” 1860 októberében Ferenc József az alkotmányosság útjára lépett [ezen az októberi diploma értendő, R. M. megj.], néhány hónap múlva kiadta a februári pátenst, amely az enyhülési folyamatnak hamar véget vetett, amit azonban a cikk írója úgy értékel, hogy ez két döntő lépés volt a megkezdett úton. Az októberi diplomával visszaállították a megyéket, és ezzel fegyvert adtak a nemzet kezébe. De a kiegyezés kísérlete kudarcot vallott, mert ahelyett, hogy a választási rendszerrel kezdtek volna foglalkozni, a megyék egy sor olyan követelést állítottak, amelyek mind az abszolutista rendszer alatti rendszabályokra irányultak. A lehetőségeket következőképpen ítéli meg:

„Az alkotmányos rendszer feladása nem a Magyarországgal való kiegyezéshez vezetne az összállam keretein belül, hanem az egész birodalom feloszlásához. A kormányban Magyarországgal szemben így csak két útja marad. Vagy folytatja a nemzet kívánságainak folyamatos semmibe vételével történő kifárasztását, erőszakintézkedések alkalmazásával való kezessé tételét, és a magyarokkal szembeni ellenséges törekvések támogatását csökkenti, vagy gazdasági és katonai kérdésekben való engedékenységgel próbálja őket megnyerni, és a királyság integritásával kapcsolatos követeléseiket teljes mértékig teljesíti. A kompromisszumok útjára kellene lépni mindkét oldalon”⁴⁸ – véli.

Az 1867-es év közeledtével egyre több fejtegetés foglalkozik a *Grenzboten*-ban Ausztria belpolitikai helyzetével. El kell mondani, hogy a lap szerkesztői a mérlegelések közben állandóan olyan álláspont elfoglalására tesznek kísérletet,

⁴⁸ Z.: *Briefe über Oestreich. Oestreich und Ungarn.* = Grenzboten I. 1863. 2. Semester. Bd. 4. 1–11., II. 1863. 2. Semester. Bd. 4. 106–116., III. 1863. 2. Semester. Bd. 4. 57–67.

amely Magyarország igényeit is figyelembe veszi. A korábban már említett „Z” tollából származik a „Der österreichische Reichsrath und Ungarn” [Az osztrák birodalmi tanács és Magyarország] című írás. Már az elején megjegyzi:

„Az osztrák alkotmány abban különbözik a többi modern alkotmánytól, hogy az állami lét funkciói aránytalanul nagy számú, részben mellérendelt, részben egymásnak alárendelt testületekre vannak felosztva. A szűkebben vett birodalmi tanács két háza mellett áll a magyar parlament. Ennek megfelelően az osztrák alkotmány fejlődése attól függ, hogyan lehet az illetékességi konfliktusokat elsimítani, és még inkább attól, hogyan viszonyulna az összképviselő a magyar parlamenthez. A béke helyreállításáról vallott álláspontok sajnos nagyon különbözőek, mást szeretnének a mérsékelt liberálisok, a konzervatívok és a reakciók.”

A szerző megismétli korábbi állásfoglalását: „Az alkotmányos Ausztria magja, politikai központja Magyarországon van, míg ezt Bécsben nem ismerik fel, az alkotmányos Ausztria csak kívánalom marad.” Új szempont jelenik meg abban az állításban, hogy Ausztriának annak érdekében, hogy nehézségeinek ura lehessen és különösen, hogy Magyarországhoz való viszonyát rendezhesse, Németországra kell támaszkodnia. Poroszország azonban hosszú távon csak egy alkotmányos Ausztriával tárgyalhat, mivel csak a februári pátens Ausztriája képes erőit olyan irányba fejleszteni, amelyből nem várható Poroszországgal összeütközés.⁴⁹

„Die neueste Wendung der österreichischen Angelegenheiten” [Az osztrák ügyek legújabb változása] – ezen a címen jelent meg egy két részből álló cikk „Z”-től. Az első rész azzal a megállapítással kezdődik, hogy a régi Ausztria 1848-ban elpusztult. Az állam léte került veszélybe azáltal, hogy a hozzá tartozó népek politikailag önálló létre törekedtek. Aztán az egység gondolat első próbáját az Olaszország elleni győztes háborúban és a magyar felkelés erőszakos leverésében állta ki. Ausztria szigorúan központosított katonai monarchia lett, amely csak kevésben különbözött a metternichi Ausztriától. A tervezett szövetségi reform Poroszország negatív hozzáállásán bukott meg, míg Ausztria részvétele a Dánia elleni háborúban a régi hagyománnyal való, bár nem önkéntes, de alapos törést jelentette. Ausztriában a liberális párt sok tagjának kezdett kellemetlen lenni a Magyarországgal való goromba viszony, foglalkoztak a Magyarországgal való kiegyezéssel. Felhívták a figyelmet a magyar országgyűléssel való tárgyalások mihamarabbi megkezdésére. A krízis létezik, Ausztria fenyegetett európai helyzetében a megegyezés további halogatása lehetetlen. Német részről hallani sem akarnak a szláv és a magyar külön kívánságokról, számukra csak az alkotmányos intézményekkel rendelkező birodalom egysége fontos. A szerző a magyarok dualizmus iránti törekvéseit inkább megvalósíthatónak tartja, mint a szlávok autonómia iránti igényét. Azt hangsúlyozza, hogy Ausztriának döntésre van szüksége, léte a magyarokkal való megbékéléstől függ. A cikksorozat második részében azt vizsgálja, hogyan kellene Ausztriának Magyarországhoz fűződő viszonyát ala-

⁴⁹ Z.: *Die österreichische Reichsrath und Ungarn.* = Grenzböten 1865. 1. Semester. Bd. 1. 374–385.

kítania. Ausztriának mindenekelőtt a keleti kérdésbe kellene beavatkoznia, természetesen Magyarország részvételével. A *Grenzboten*ben már korábban rámutattak annak veszélyére, ha Magyarország Ausztriától függetlenül létezne, akkor az Oroszország által támogatott szlávok megfojtaná. „Magyarországnak különösen a nyelvi kérdésben kellene nagyon elővigyázatosan fellépnie, 1839 óta, amikor az első intézkedések megtörténtek, hogy a magyar nyelvet a nem magyar népekre ráerőszakolják, ez kényes kérdés.” Ahogy Ausztriának sem szabad arra gondolnia, hogy különböző nemzetiségeit germanizálja, ugyanígy a magyarok sem magyarosíthatják büntetlenül a magyar koronához tartozó szláv országokat.” A különbséget Oroszország és Ausztria között abban látja, hogy míg az első hódító állam, a másik nem elvileg hódító, hanem befejezetlen. Az európai egyensúly érdekében áll, hogy Ausztria Oroszországgal szemben szilárd gátat állítson. Ausztria számára két út lehetséges véleménye szerint:

„Ha Ausztria nem akar, vagy nem tud hagyományos német politikájával végleg szakítani és elszánni magát egy erőteljes keleti beavatkozásra, hogy a magyarok elkülönülési törekvéseit leküzdje, csak két út marad számára. Ez nem lenne más, mint az összállam végleges feladása és a dualizmus formai legitimációja, Vagy a magyarság előnytelen viszonyai között, amelynek erejét éppen most ismerte el formailag és dupláta ezzel meg, megint a szlávok segítségéért kell folyamodnia, hogy azt leküzdhesse. De ez valószínűleg a vég kezdete lenne.”⁵⁰

Az Ausztria és Poroszország közötti békekötésre reagált 1866-ban a *Grenzboten*. Németország konszolidálása lehetővé teszi – így a cikkben –, hogy Ausztria németeit zavar nélkül felvegye szervezetébe, de mindez talán egy emberöltőt venne igénybe, ezért érdeke Németországnak Ausztria fennmaradása. A cikk szerzője leszögezi, hogy az ausztriai népek közül Magyarországnak áll a Monarchia fennmaradása leginkább érdekében.

„A dolog legnagyobb nehézsége [...] a nemzetiségek egyidejű kielégítésében és a kormányzásban való részvétel iránti igényükben van. A kérdés, hogy minden ausztriai nemzetiség egyesíthető-e a birodalom tartós kielégítése és felélénkítése mellett egy központi parlamentbe, az utóbbi évek tapasztalatai alapján nemmel válaszolható meg. Így – úgy tűnik – csak a dualizmus, vagy a federalizmus maradnak hátra.”

Magyarországgal kapcsolatban ezt írja:

„A perszónalunio követelése a magyarok részéről az összállam kizsákmányolása elleni védekezés aktusa és az együttműködés kívánsága; mindkét természetes követelményt ki lehetne elégíteni, ha a magyaroknak az összállam irányításának jelentős részét átadnák. Amint a magyarok érzik, hogy az összállamot nem arra használják, hogy Magyarországot saját érdekei ellenére annak kiszolgálójává tegyék, amint a keret megtartása, amely a magyarok legerősebb szükséglete, az osztrák politika kizárólagos irányelve lesz, amint Németország közreműködésével feladják ezt a törekvést, amint a magyarok igazi hazafiakat látnak az osztrák minisztertanácsban, ki fognak lépni

⁵⁰ *Die neueste Wendung der österreichischen Angelegenheiten.* = *Grenzboten* 1. Teil. 1865. 2. Semester. Bd. 4. 845–853. 2. Teil. 1865. 2. Semester. Bd. 4. 897–906.

védekező állásukból és az összállam újjáépítéséből tisztességesen kiveszik részüket.”⁵¹

„Zustände und Aussichten in Oestreich” [Állapotok és kilátások Ausztriában] címen foglalkoztak 1867-ben először az előkészületben levő, majd később a már életbe lépett kiegyezéssel. Az első „A.S.” monogrammal jegyzett írás szerzője (valószínűleg Anton Springer) a kiegyezést magyar államférfiak közreműködése mellett Beust külügyminiszter kizárólagos eredményének tartja. Ő minden magyar követelést fenntartás nélkül jóváhagyott, minden a magyarokat kielégítő intézkedést engedélyezett. Ennek eredményeként van a magyaroknak önálló minisztériumuk, az 1848-as törvényeket helyreállították, a magyarok fensőbbségét a többi nemzetiségek felett elismerték. Az írás szerzője ugyanakkor megjegyzi, hogy a kiegyezés még nem kész. Befejezett kiegyezésről akkor lehet beszélni, amikor szabályozva lesz Magyarország helyzete az örökös tartományhoz, és a birodalmi kormány viszonya rendezve lesz az országok hatalmaival. Világosan előre látja, hogy az Andrássy-minisztérium előtt gazdasági és adminisztratív nehézségek állnak, és a nemzetiségekkel is lesznek problémái a magyaroknak. Ausztria Poroszországhoz való viszonyáról azt írja, hogy a Magyarországgal történt kiegyezéssel Ausztria hatalmi helyzete megerősödött. Beust érdeméül tudja be, hogy a magyar államférfiak gyengéit olyan gyorsan felfogta, és saját személyes céljaira használta fel.

„A magyarok vezetői ahhoz az alapelvhez kötik magukat, amely Magyarország önállóságához és Ausztriának a német ügyekbe való szabad beavatkozásához szükséges. [...] A jelenlegi magyar miniszterek, az egész Deák-párt és sok pesti radikális nagynémet érzelmű, még ha más okból is, mint az idealista svábok.”⁵²

A „Zustände und Aussichten in Oestreich” második részében, amelynek alcíme magyarul „Éljen a király!”, a tudósító I. Ferenc József magyar királlyá koronázásáról számol be. Kitér a hallatlan pompára, „amely a Kelet, a középkor és a modern kultúra csak Magyarországon lehetséges keveréke.” Majd megállapítja: „Ferenc József megkoronázása többet jelent mint a régi magyar jog visszaállítását: ez az osztrák politika hagyományával való formális szakítás (...) a dualizmus győzött, a birodalom alaptörvénye lett.” A tudósító nem mulasztja el, hogy ne említse meg Batthyány „véres árnyékát”, „aki nem akart mást, mint amire ma a 'herceg' fel esküszik”, és megállapítja, hogy a korábbi „felségsértő” és jelenlegi miniszterelnök Andrássy gróf hangosan kiáltotta „Éljen a király!”, megemlékezik az aradi mártírokról és a levert szabadságharc minden áldozatáról, „a megkorbácsolt aszszonyok, az udvarból elkergetett férfiak, a börtönökbe hurcolt ifjak, akik a koronázási templomon szellemkórusként suhantak át, és akiknek korábbi tettei most mind igazolva vannak, és ezért még sajnálatra méltóbb borzalmas sorsuk.” Az

⁵¹ *Oesterichs Zukunft*. = Grenzböten 1866. 2. Semester. Bd. 3. 505–514.

⁵² [SPRINGER, Anton] A. S.: *Zustände und Aussichten in Oestreich*. = Grenzböten 1867. 1. Semester. Bd. 1. 511–516.

áldozatok nem voltak hiábavalóak – mondja – , majd a magyarok utolsó évekbeli viselkedéséről ezt jegyzi meg „ritkán figyelhetünk meg egy népet, amely ilyen szilárd és kitartó, ugyanakkor ilyen okos és ügyes, mint amilyen a magyarok népe az utóbbi években volt, ritkán fordul elő, hogy egy jó ügyet ilyen jó eszközökkel harcolnak ki, mint ahogy ez Magyarországon történt. Deák Ferencről azt írja

„ő a fő személy, a kiegyezés az ő munkája, de őt mégsem látták az ünnepségeken.” „Deák Ferenc már régóta a magyar nemzet lelkiismeretét képviseli, az utóbbi időben az akaratát is. Benne testesült meg a magyar jellem hajlíthatatlansága és szívóssága, ugyanakkor finom politikai taktikája, amelyben a magyarok, múltjukon, szokásaikon keresztül, ahogy a közéletben viselkednek, a többi osztrák nép előtt járnak. Deák érdeklődése nem terjed az országhatáron túlra, mint minden magyarnak, neki is hazája jelenti az egész világot, ezek között a korlátok között Deák dolgát olyan fényesen és ügyesen vitte végbe, a politika mestereként nyilvánult meg, ahogy csak kevés európai államférfi.”

Megjegyzi még, hogy Deák magányos ember, kisnemes, akinek nincs hatalmas birtoka.

„Igazából csak Deák miatt lehet a magyarokat irigyelni, nem annyira kincseik és gazdagságuk miatt.”⁵³

1868-ban húsvét alkalmából gondolkodik el Springer Ausztria húsvétjáról „Oestreichs Ostern” , és húsvét egyházi ünnepét összeköti Ausztria politikai feltámadásával. A kiegyezés sikerét Beust külügyminiszter sikerének tartja, mert „neki semmilyen ár nem volt túl drága, amit ne tudott volna megadni érte. A kiegyezés gazdasági téren Ausztriának ártott, nem a magyar országrészekre rakott olyan terheket, amelyeket ne tudna hosszasan elviselni. Az államot gazdasági és katonai szempontból is veszélyezteti.” Megnyugtatónak tartja azonban, hogy az azévi termés hatalmas volt. Megemlíti Anastasius Grün beszédét a bécsi főrendiházban, amelyben kimondta, hogy 1868 1848 folytatása, és ami a kettőt összeköti, az a liberális osztrák államgondolat. Springer németként örül az ausztriai liberális előrelépésnek, de hosszú távon csak akkor lehet benne hinni, ha látják, hogy „Ausztria megelégszik Ausztriával, és ha nem eltolható határok, hanem szilárd államhatárok vannak közte és köztünk.”⁵⁴

Az 1870-es osztrák krízis is foglalkoztatta a *Grenzboten* publicistáit. A Poroszország és Franciaország közti háború lehetősége és Ausztria szerepe ebben, hogy semleges marad-e, vagy beavatkozik a háborúba (Ausztria végül is a semlegeség mellett döntött, R. M. megj.) – két cikk témája volt.⁵⁵

⁵³ *Zustände und Aussichten in Oestreich. Éljen a király!* = *Grenzboten* 1867. 1. Semester. Bd. 2. 485–492.

⁵⁴ SPRINGER, A[nton]: *Oestreichs Ostern*. = *Grenzboten* 1868. 1. Semester. Bd. 2. 71–79.

⁵⁵ *Oestreich und der Krisis*. = *Grenzboten* 1870. 2. Semester. Bd. 1. 294–300.; és *Oestreichs Krisis*. = *Grenzboten* 1870. 2. Semester. Bd. 1. 395–398.

Az 1870-es magyarországi választásokkal egy Pestről küldött tudósítás foglalkozik, és a tudósító megjegyzi, hogy a választási előkészületekre és a választók regisztrálására rengeteg időt fecsértek el, és hogy a választások egy olyan országban, mint amilyen Magyarország, ahol a képzés nagyon mély fokon van, és ahol a besorozottak mindössze 25 százaléka tud írni, ott a szavazólapok elolvasása nagy nehézséget jelent a választók számára.⁵⁶

A következő két cikk osztrák-német kapcsolatokkal foglalkozik. Az első szerzője világosan érzékeli, hogy Németországnak kevés a szimpatizánsa külföldön, ezért a német sajtó nagy örömmel fogadta a háború kitörését Franciaországgal, míg az osztrák lapokban inkább a franciákkal szimpatizáltak. Ausztria, amely korábban az orosz segítségnek köszönhette az ország megmentését, a krími háborúban, a lengyel felkelésben és a szláv nemzetekhez való viszonya miatt, mostanra már elidegenedett Oroszországtól, és kapcsolatuk kölcsönös ellenszenvvé és bizalmatlansággá változott. A jelen legnagyobb feladatát a cikk írója a Franciaország és Németország közti háború lokalizálásában látja. Németország hajlik rá, hogy a „rokon fajú Ausztriával” kössön szövetséget, semmi esetre sem Oroszországgal.⁵⁷ Az 1871-es berlini levelekben szó van a német és az osztrák császár találkozásáról Gasteinban, és itt használják először a „Friedensliga” [békeszövetség] szót.⁵⁸

Tudósítanak Ausztria zavaros belső viszonyairól és Magyarország ebbeli szerepéről. A magyarok várakozó álláspontot foglaltak el, és nem akarták a Hohenzwart akciót hátráltatni, számukra egyedül a magyar érdekek voltak fontosak.⁵⁹ A három császár találkozója után Andrassy hozzáfűzött magyarázatairól a „Briefe aus Berlin” [Levelek Berlinből] című rovatból tudhatunk meg. Leszögezi, hogy Ausztria mindarról, amit az utóbbi években elvesztett, őszintén és végérvényesen lemond. Andrassy azonban azt is hangsúlyozza, hogy Ausztria ezután már semmit nem tud és nem akar elveszíteni, ezért békét akar mindenkivel, elsősorban a szomszéd államokkal. Megállapítja, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia minden hódítási politikája a fennálló dualizmusnak részben feltétele, részben következménye lenne, az osztrák külpolitika következő feladataként a Monarchia és a Kelet közti kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését jelölte meg.⁶⁰ A három császár szövetsége I. Ferenc József, II. Sándor és I. Vilmos között 1873-ban jött létre, majd ebből 1877-ben kilépett Oroszország. A „Die Lage in Oestreich” –?– jelű szerzője méltatja Andrassy tevékenységét, és kifejezi a németeknek azt az óhaját, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia maradjon fenn, mert Ausztria szétesése

⁵⁶ *Die Wahlen in Ungarn.* = Grenzböten 1870. 2. Semester. Bd.1. 187–190.

⁵⁷ E. v. H.: *Oestreichs wahres Interesse gegenüber dem Auftreten Rußlands.* = Grenzböten 1870. 2. Semester. Bd. 2. 336–343.

⁵⁸ o.W.: *Berliner Briefe.* = Grenzböten 1871. 2. Semester. Bd. 1. 279–280, 316–318, 436–439, 479–480.

⁵⁹ – ? –: *Die Die Lage in Oestreich.* = Grenzböten 1872. 1. Semester. Bd. 1. 70–73.

⁶⁰ *Deutschland und Oestreich.* = Grenzböten 1871. 2. Semester. Bd. 2. 596–599.

sem nyitná meg az ausztriai németek számára a német birodalomba való bejutás kapuit.⁶¹

A korábban már említett Otto Kaemmel három tendenciózus cikket tett közzé, amelyekben a Magyarország területén élő németekkel foglalkozott. Az első a „Das Deutschthum in Ungarn vor der Einwanderung der Magyaren” [A magyarországi németiség a magyarok bevándorlása előtt] címet viseli. A magyarokkal szembeni elfogultságára jellemző már a mű címe is. A cikk azzal kezdődik, hogy a magyarok jelenleg minden nemzetiséget elnyomnak, bár a magyarok képezik számszerűleg a kisebbséget, mert azok maradtak, amik évszázadok óta voltak, paraszt- és pásztornép, nemzeti büszkeséggel, magas kultúra nélkül és egy olyan nyelvvel, amely „olyan turáni dialektus, amely soha nem lesz kultúrnyelvvé, és sehol sem értik meg „Magyarország határain kívül”. A második írás cikkeinek sorában az „Ein magyarischer Gewaltstreich” [A magyarok erőszakos eljárása], amely azzal foglalkozik, hogyan nyomják el állítólag a magyarok a németek, mégpedig az erdélyi szászok jogait. Rövid történelmi összefoglalás után érkezik 1868-hoz, amikor az erdélyi szászok öngazgatási jogait garantálták. Ezután azonban – véleménye szerint – egyik jogsértés követte a másikat, a szászok országát szétszakították, német és magyar kerületeket kapcsoltak össze. Ezt a témát folytatja a harmadik cikkben is, és megjegyzi, hogy a kiegyezés a magyarok uralkodásához vezetett a császárságban. Néhány idézettel kívánom érzékeltetni a magyarokkal szembeni előítéletes gondolkodását.

„Ausztria ilyen hamar felvirágozott polgársága hagyja magát megszegyeníteni politikai belátás és tettekeszség terén egy olyan néptől, amely mindent, amit a kultúra terén teljesített, idegen befolyásnak köszönhet, és még szinte nincs is saját polgársága.”⁶²

A továbbiakban az erdélyi szászok öngazgatásának helyzetét tárgyalja, valamint, hogy a nagyszabedű egyetemet bezáratták.⁶²

Az olvasók egy jellel ellátott cikkből tudhatják meg Andrassy gróf osztrák-magyar külügyminiszeri tiszteből 1879-ben történt visszalépését. Andrassy már régóta elhatározta, hogy a külügyek vezetéséből visszatér a magánéletbe, de várt arra a pillanatra, amikor a politikai helyzet ezt lehetővé teszi. Elérte céljait, az európai helyzet és azon belül Ausztria helyzete stabil lett. A németek számára az ő visszavonulása után mindössze annyi a kérdés, hogy politikáját folytatni fogják-e, ő mindig a közeledés, Ausztria és Németország baráti viszonyának híve volt, gyakran járt Berlinben. Az írás szerzője Andrassy érdemének tartja még energiáját, okos mérsékletét, de nem hagyja említés nélkül, hogy szervezőtehetsége viszont nem volt.⁶³

⁶¹ *Briefe aus Berlin.* = Grenzboten 1872. 2. Semester. Bd. 2. 111–112.

⁶² KAEMMEL, Otto: *Das Deutschthum in Ungarn vor der Einwanderung der Magyaren.* = Grenzboten 1875. 1. Semester. Bd. 2. 423–433.; Uő: *Ein magyarischer Gewaltstreich.* = Grenzboten 1876. 2. Semester. Bd. 1. 481–488.; Uő: *Der jüngste Kampf der Siebenbürger Sachsen um ihr Recht.* = Grenzboten 1879. 2. Quartal. 405–421.

⁶³ *Der Rücktritt Andrassy's.* = Grenzboten 1879. 3. Quartal. 503–507.

Bismarck bécsi útjáról is tudósít a *Grenzboten*, amelynek célja a német–osztrák szövetség megkötése volt. A tudósító megvizsgálja a nagyhatalmak viszonyának kiinduló pontját és egyes állomásait, és megjegyzi közben, hogy 1870-ben Andrassy gátolta meg, hogy Ausztria háborút üzenjen Németországnak. Ez a politika akkor ért véget, mikor Andrassy Beust helyére lépett, míg a német és osztrák érdekek egybeesése a szövetség szükségességének belátáshoz vezetett.⁶⁴ Németország számára a Monarchia szétesése Európa pusztulását jelentette volna, mivel a csehek, szlovénok és olaszok a magyarokkal való kiegyezésen felbátorodva – szintén nemzeti államot követeltek. Ugyanezzel a témával foglalkoztak Bismarck Bécsből való visszatérése után a „Politische Briefe” [Politikai levelek], és ezekben már az Oroszországgal való szakításról is tudósítanak.⁶⁵

1880-ból csak a német-osztrák szövetség megkötésének történetéről szóló rövid összefoglalást emeljük ki, amelyben nyomon követik az 50-es évek elejétől kezdve a német–osztrák kapcsolatokat, és többször is megemlíti Andrassynak a kapcsolatok javulásában játszott szerepét. Andrassy jó együttműködése Bismarckkal tette lehetővé a szövetség aláírását Gasteinban.⁶⁶ Hosszú cikkben mutatják be az ausztriai nemzetiségek problémáit. A nem német nemzetiségek csak saját érdekeiket tartják szem előtt. A szlávok jogait követelik, és ez a Monarchia létét veszélyezteti. A németek Magyarországon teljesen el vannak nyomva, az oktatás nyelve magyar, és ezt még a németek által lakott területeken is következetesen véghezviszik. Ezen kívül megemlíti még a Pesti Német Színház engedélyezése körüli hercehurcát. A *Grenzboten* álláspontját, a német testvérek állásfoglalását a cikk végén következőképpen foglalják össze: „és ha Ausztria és Magyarország németjei nem a mi polgártársaink, akkor is honfitársaink maradnak, velünk a vér közössége és egy ezeréves kultúra köti össze őket.”⁶⁷

⁶⁴ *Bismarck in Wien.* = *Grenzboten* 1879. 4. Quartal. 1–4.

⁶⁵ *Politische Briefe.* = *Grenzboten* 1879. 4. Quartal. 44–47.

⁶⁶ *Zur Geschichte des deutsch-österreichischen Bündnisses.* = *Grenzboten* 1880. 1. Quartal. 480–484.

⁶⁷ *Der Streit der Nationalitäten in Oesterreich.* = *Grenzboten* 1880. 4. Quartal. 429–449.